

Francisca Mompó. *Del natural*, 2010. Sèrie «Botànic». Grafit, collage sobre paper, 50 x 70 cm.

L'EINA PER SALVAR EL PLANETA

PERIODISME AMBIENTAL I OPINIÓ PÚBLICA

Carlos Elías

A Planet-Saving Device: Environmental Journalism and Public Opinion.

Environmental journalism has been a key instrument in changing society's outlook from believing we are the chosen species with a right to subdue nature, to the awareness that nature must be respected. However, reactionary sectors of society are using environmental journalism to confuse public opinion. Only by regarding this specialty as an important part of scientific journalism, and by selecting truly reliable sources, can we fight against the demagoguery that often seeps into the media when it comes to the environment.

Des de fa uns anys –no més de dues dècades– hi ha diversos assumptes científics que ocupen l'actualitat mediàtica. Notícies sobre canvi climàtic, escalfament global o desertització apareixen en els mitjans amb una freqüència quasi diària. Des d'aquesta agenda periodística, el medi ambient –amb ministeris polítics inclosos– ha entrat també amb força en l'agenda política i econòmica. Fins i tot en l'artística, amb excel·lents pel·lícules com ara *Avatar*. Això ha propiciat l'auge d'una especialitat periodística que en els anys vuitanta era anecdòtica: el periodisme mediambiental.

Encara que en molts assumptes no es puga delimitar què va ser primer, si l'ou o la gallina, en aquest de la conscienciació de l'opinió pública pels temes mediambientals, sí que podem rastrejar els orígens i afirmar que el periodisme ha tingut un paper fonamental. I no ha estat fàcil. Almenys a Occident, les tres grans religions monoteistes –judaisme, cristianisme i islamisme– consideren que la naturalesa existeix perquè siga sotmesa per l'home i perquè estiga al seu servei exclusiu.

Fins i tot l'alta cultura encara considera, per exemple, que l'Aqüeducte de Segòvia és un monument elogiable, quan la realitat és que portava aigua des de zones humides a les seques trencant greument l'equilibri dels ecosistemes. No sempre es matisa el poder destructor dels aqüeductes o vies romanes. Poques vegades s'explica que els romans van ser ben bàrbars, tant que, un

altre exemple, quasi van aniquilar l'ós bru a Europa, simplement per divertir-se. A hores d'ara encara l'antiga Roma i les seues gents mantenen el qualificatiu de «civilitzats»; enfront de pobles com ara els celtes o els guanxes, considerats –fins i tot per historiadors que es pressuposen solvents– pobles bàrbars o pagans –en el mal sentit– perquè adoraven els arbres o els rius en compte de símbols o abstraccions humanes.

Amb aquests ingredients (ideologia judeocristiana que infravalora la naturalesa enfront de l'home i tradició llatina que considerava un èxit cultural sotmetre i modificar les condicions naturals dels entorns), el fet que l'opinió pública occidental estiga cada dia més conscienciada pel que fa al medi ambient es pot considerar un canvi social tan important i revolucionari com ho ha estat l'emancipació de la dona o la consecució dels drets socials de les minories.

El paper del periodisme en això, hi insistesc, ha estat fonamental. El primer pas de la informació mediambiental va ser explicar a l'opinió pública com funciona la naturalesa, com cuidar-la i, sobretot, com conservar-la. El segon, que a penes està en les beceroles, va encara més enllà: implica substituir la visió de l'home com a «espècie elegida» per la d'home com a espècie destructora i depredadora del planeta. Els *frame* de les sèries documentals de Richard Attenborough –o les opinions de Richard Dawkins– van en aquest sentit i això ha desen-

**«EL PRIMER PAS
DE LA INFORMACIÓ
MEDIAMBIENTAL VA SER
EXPLICAR A L'OPINIÓ
PÚBLICA COM FUNCIONA LA
NATURALESA, COM CUIDAR-
LA I, SOBRETOT, COM
CONSERVAR-LA»**

cadenat una fèrria oposició per part dels sectors socials més reaccionaris.

Una idea que han traslladat a la societat és que el problema més important que té el planeta és la degradació mediambiental, produïda entre altres raons per la plaga –un imparable i insostenible creixement demogràfic– d’una espècie depredadora terrible com és l’home. Considerar l’home com a «plaga maligna» constitueix un plantejament filosòfic sense precedents a Occident.

Els científics afirmen que l’única eina per frenar l’hecatombe que s’acosta en el planeta és la conscienciació ciutadana i aquesta conscienciació no podrà realitzar-se sense el periodisme. Curiosament, el periodisme es converteix en l’arma predilecta per salvar el planeta. Això ha potenciat l’especialitat de periodisme mediambiental, però també pràctiques que intenten aniquilar-la.

■ EL PERIODISME MEDIAMBIENTAL COM A PART DEL PERIODISME CIENTÍFIC

Un dels aspectes més curiosos d’aquest fenomen, sobretot per als que ens dediquem a estudiar-lo des del punt de vista acadèmic, és que s’estiga deslligant del periodisme científic. A Espanya, per exemple, coexisteix una associació de periodistes científics amb una altra de periodistes mediambientals. En la Universidad Carlos III de Madrid, un altre exemple, apareix l’assignatura obligatòria (en el nou grau) de «Periodisme Científic i Mediambiental», que ve a substituir la també obligatòria de «Periodisme Científic i Tecnològic» de l’antiga llicenciatura.

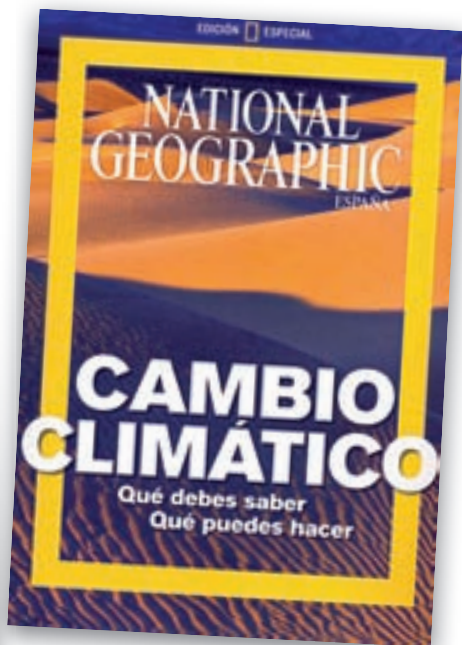
Aquest canvi en l’assignatura –o el fet que hi haja dues associacions diferenciades– es pot argumentar de dues formes. Una de positiva s’explica per la importància extraordinària que s’atorga al periodisme mediambiental respecte a altres àrees. No en va representa l’avançada d’una forma radical de veure l’espècie humana en relació amb la naturalesa. Des d’aquest punt de vista és molt defensable la diferenciació.

Però també hi ha un costat fosc: segregant el medi ambient del «científic» pot fer la impressió que no es considera «ciència», sinó ideologia. Si el medi ambient fóra una ciència, com una altra qualsevol, per què no

En l’actualitat, diverses qüestions relacionades amb el medi ambient han aconseguit fer-se amb l’atenció mediàtica. És el cas del canvi climàtic, que ha aparegut a les portades tant de revistes especialitzades com de diaris generalistes. El canvi climàtic és, a més, un exemple de la manera com qüestions ambientals poden arribar a convertir-se en ideològiques. Per afrontar-ho, són necessaris periodistes especialitzats amb prou coneixements i capacitats per identificar les fonts solvents.

«ELS CIENTÍFICS AFIRMEN QUE L’ÚNICA EINA PER FRENAR L’HECATOMBE QUE S’ACOSTA AL PLANETA ÉS LA CONSCIENCIACIÓ CIUTADANA I QUE AQUESTA CONSCIENCIACIÓ NO PODRÀ REALITZAR-SE SENSE EL PERIODISME»

se n'encarreguen els periodistes científics l'àmbit d'especialització dels quals, entre altres, és l'ecologia, la física atmosfèrica, la física de partícules (per a l'energia nuclear), l'edafologia, la química agrícola o la biologia marina? La separació del periodisme científic és, per tant, controvertida: si el medi ambient és una ciència, l'especificació resulta redundant; i si no és ciència –que és el que a alguns de la ultradreta ideològica els agradaria– no pot servir d'argument per a prendre decisions polítiques o econòmiques. És a dir, la diferenciació pot servir per a reforçar-lo com a ciència, però també l'en pot separar.

Òbviament el medi ambient és una ciència pura; multidisciplinària, si es vol, però tan ciència com la física de partícules, l'ecologia, l'edafologia o la química orgànica. El gran perill, repetesc, de la segregació del medi ambient de la paraula *ciència* és que en convertir-se en autònom no siga reconegut per l'opinió pública com a ciència –i, per tant, els seus resultats estiguen subjectes a judicis de valor com ho està la crítica literària o cinematogràfica– i, no menys important, que els periodistes mediambientals no es formen sota els estrictes fonaments que sostenen el periodisme científic de qualitat.

**«EL PERIODISME
MEDIAMBIENTAL
S'ESTÀ ALLUNYANT
PERILLOSAMENT DE LA
SENDA DE LA CIÈNCIA. HI
SOLEN APARÈIXER MOLTS
AGENTS IDEOLÒGICS:
COM ARA ECOLOGISTES,
POLÍTIQS, 'LOBBIES',
AGENTS ECONÒMICS, ETC.»**

I és que, des del punt de vista professional, el periodista mediambiental ha de ser, per damunt de tot, un periodista científic pur; la qual cosa implica un excel·lent coneixement de física, química, biologia i geologia almenys a nivell universitari. És més, a causa de l'especial idiosincràsia de la informació mediambiental –on, per exemple, hi ha una gran quantitat de fonts amb interessos manipuladors– el periodista mediambiental ha de posseir uns coneixements científics molt superiors a, per exemple, el periodista especialitzat en astronomia, camp on la informació és molt elaborada pels gabinets de premsa. La informació periodística sobre astronomia, per exemple, no té un interès manipulador manifest. És el que denominem ciència *blanca*. En un resultat sobre l'existència d'un forat negre en una galàxia concreta no hi ha politització possible. Però en un sobre canvi climàtic, sí, i el periodista ha de tenir prou coneixement per poder discutir el resultat i, el més important, identificar la font solvent.

En periodisme científic, per exemple, fa anys que establim criteris per seleccionar les fonts. En primer lloc, només publiquem aquells resultats que hagen estat referenciats per prestigioses revistes que, al seu torn, tinguen un sistema de revisió a cegues per parells i, fins i tot, un mecanisme de reproducció dels experiments. Ens estimem més un resultat de la revista *Nature* o *Science* que no un d'una fosca revista desconeguda.

D'altra banda, hem acceptat una màxima important: hi ha llibertat d'expressió; però no llibertat d'opinió. Sobre la possibilitat de vida en altres planetes, per exemple, mai no opinarà un geògraf, un economista o un sociòleg.

Només geòlegs, químics, físics o biòlegs. Això ens ha permès separar –encara que no sempre és possible– la ciència de la pseudociència.

Però el periodisme mediambiental es va allunyant perillosament de la senda de la ciència. Totes les investigacions que tenim, respecte a fonts usades en periodisme mediambiental, confirmen que solen aparèixer molts agents ideològics, com ara ecologistes –que no són científics, encara que a alguns periodistes poc especialitzats els ho semblen–, polítics, *lobbies*, agents econòmics, etc. I, en últim lloc, apareix una figura molt estranya que els mals periodistes anomenen amb l'estrany nom d'«expert». Resulta curiós que aquest substantiu, que pot ser adjectiu, a penes s'use en periodisme

EL REpte DE LA COMPLEXITAT

XAVIER DURAN

El progressiu desglaçament de l'Àrtic, la consegüent obertura de noves rutes marítimes i l'accés més fàcil a diversos recursos naturals conformen un tema en què es barregen climatologia, geologia, tecnologia, economia i geopolítica, entre altres disciplines. I per això és susceptible de ser tractat pels periodistes ambientals, que hi han d'afegir l'altra cara dels efectes del desgel: el futur impacte en el clima o en l'alteració d'ecosistemes i, per tant, dels recursos pesquers, entre d'altres.

Aquest és un bon exemple de la complexitat de la informació ambiental i de la necessitat que els que ens hi dediquem tinguem present aspectes molt diversos i no només ecològics. Al mateix temps, demostra que en certes anàlisis estratègiques o econòmiques no es pot prescindir dels aspectes ecològics.

Diria que aquest entrellaçament entre disciplines molt diverses és el fet més destacat dels nous reptes de la informació ambiental, juntament amb el paper de complementar informacions d'altres àmbits –i, sovint, fins i tot d'aixecar temes que mereixen ser analitzats per altres especialistes–. La informació ambiental ha viscut un creixement espectacular en els darrers anys. Però això no ha significat un simple increment en la seva presència als mitjans, sinó també una adaptació que ha comportat un augment de complexitat.

Fa una vintena d'anys era bàsic explicar els fonaments dels problemes ambientals i la manera d'afrontar-los. Calia fer saber què era una deixalleria, en què es basava l'efecte hivernacle i per què la capa d'ozó era tan important i es destruïa. Però ja fa temps que, sense deixar de banda explicacions com aquestes, la informació ambiental ha hagut de fer un salt qualitatiu i entrar en un altre nivell. De sempre s'ha destacat que la informació ambiental no es pot limitar a contaminació, residus, espècies protegides i espais naturals. I que fins i tot quan es parla d'aquests temes els enfocaments ja no poden ser els mateixos que abans.

Etimològicament, *ecologia* significa “estudi de la casa” i *economia*, “administració de la casa”. No es pot administrar la casa sense conèixer-la, però tampoc po-

dem aplicar el coneixement sense tenir en compte les necessitats d'administració. Això implica que les propostes ecològiques, si bé en molts casos poden venir dictades simplement per principis ètics, també han de tenir en compte arguments econòmics.

I compte, que això no vol dir que es plantegin des d'una perspectiva econòmica tradicional. Precisament és, en part, feina dels ambientalistes i dels informadors ambientals fer veure que uns comptes econòmics mal plantejats porten, tard o d'hora, a resultats ben allunyats dels desitjats. L'economia ecològica –de la qual tenim pioners al nostre país– mostra que és un error considerar com simples despeses el que en realitat són inversions, negligir certes pèrdues perquè no tenen un valor monetari clar o oblidar que consumir certs recursos a un determinat ritme és gastar el capital sense preocupar-se de recapitalitzar.

Això significa que s'ha d'explicar el valor de reduir la contaminació, objectiu que no és un simple caprici per gaudir d'un aire més net, sinó una acció indispensable per reduir la mortalitat i la malaltia, augmentar la qualitat de vida i, de rebot, reduir les despeses que assistència sanitària, baixes mèdiques, disminució de la productivitat o pensions d'invalidesa, orfanat o viduïtat provoquen. És a dir: el primer objectiu és ètic, però per als que no entenen d'ètica cal fer veure que també hi ha un benefici econòmic. I el mateix s'ha d'explicar respecte a la biodiversitat i

els ecosistemes. Conservar el patrimoni natural és una obligació ètica, però no pensar que aquests ecosistemes proporcionen una multitud de serveis que es poden valorar en milers de milions d'euros (vegeu <www.teebweb.org>) és una barbaritat econòmica i pràctica.

La complexitat de la informació ambiental és un reflex de la complexitat de la nostra societat i de les dificultats d'establir planificacions clares. El debat sobre el balanç d'emissions dels biocombustibles ha estat, en part, generat per interessos de les petrolieres, però també ha aportat estudis rigorosos i consistents que mostren que les anàlisis simples no sempre duen a la solució correcta. Molt probablement la resposta en aquest tema és «biocombustibles, sí, però depèn de quins i de com». D'altra banda, l'entusiasme per certes solucions, com el cotxe elèctric, no ha de fer oblidar

«LA COMPLEXITAT DE LA INFORMACIÓ AMBIENTAL ÉS UN REFLEX DE LA COMPLEXITAT DE LA NOSTRA SOCIETAT I DE LES DIFICULTATS D'ESTABLIR PLANIFICACIONS CLARES»

Capçalera del programa *El medi ambient* de TV3.

que les grans transicions no es fan en cinc anys ni en deu i que les grans revolucions comporten canvis profunds i no simples arranjaments. Explicar tot això no pot ser feina únicament dels periodistes ambientals, però per fer-ho s'ha de comptar amb els periodistes ambientals.

És clar que informar d'això i reflexionar-hi no és gens fàcil. I menys en els temps actuals, en què guanya la informació més concisa, immediata i esquemàtica. Correm el perill de simplificar massa, oblidant molts matisos i condicionants, o bé de voler tenir tantes coses en compte que el missatge quedi confús per a la gent. A més, el públic vol certeses i els matisos poden ser interpretats –i aprofitats– com que alguns fenòmens –el canvi climàtic, per exemple– no estan tan clars com es diu. Fer front als *lobbies* que difonen informacions esbiaixades o tergiversades és un altre dels problemes que afronta l'informador ambiental.

I, finalment, s'ha de fer front a les informacions i opinions esbiaixades o simplement indocumentades que sovint ofereixen tertulians i columnistes. Alguns fan aportacions realment molt interessants en el camp que dominen. Però la majoria pateixen el problema d'haver de ser avui especialistes en terratrèmols a Haití, pocs dies després poder dissertar sobre la seguretat de les xarxes elèctriques i molt poc després ser profunds coneixedors de la política regional francesa o dels problemes i avantatges de retardar la jubilació.

Es tracta, a més, de gent amb prestigi popular, que pertanyen a l'*opinion star system* i que per això estan envoltats, cara al públic, d'una credibilitat no sempre merescuda. I aprofiten el gran ressò d'uns espais que, malauradament, segueixen negligint, majoritàriament, la cultura i la informació científiques.

Xavier Duran. Periodista científic. Director d'*El medi ambient*, TV3.

científic perquè emmascara el currículum de la font. Què és un expert?

En el periodisme mediambiental aquest fosc terme d'«expert» es fa servir per justificar una cosa tan perjudicial per al periodisme com és la neutralitat, no usada mai en periodisme científic. Així, per exemple, es dona veu als anomenats «escèptics» del canvi climàtic, la qual cosa és un escàndol tan gran com si se'n donara als escèptics sobre l'arribada de l'home a la Lluna o als escèptics sobre la teoria de l'evolució.

Els «experts» s'emparen en pomposos títols com «director de l'institut X» per ocultar la seua falta de saviesa científica; i el periodista no especifica mai quants articles té publicats en *Nature* o si té un doctorat en oceanografia. Això està convertint el periodisme mediambiental en pseudoperiodisme o, en el millor dels casos, en una cosa diferent del periodisme científic. Si es continua per aquesta senda, el periodisme mediambiental es transformarà en un cavall de Troia dels que volen destruir el planeta i no en una eina per salvar-ho com ha estat fins ara.

«EL GRAN PERILL DE LA SEGREGACIÓ DEL MEDI AMBIENT DE LA PARAULA 'CIÈNCIA' ÉS QUE EN CONVERTIR-SE EN AUTÒNOM NO SIGA RECONEGUT PER L'OPINIÓ PÚBLICA COM A CIÈNCIA»

Per exemple, en una anàlisi de contingut sobre les fonts que solen aparèixer com a escèptiques del canvi climàtic en els mitjans espanyols s'obté que tots són de lletres pures (és a dir, autèntics analfabetes científics): des d'Antón Uriarte (professor de Geografia de la Universitat del País Basc, universitat on fins fa no res la geografia s'estudiava amb la història i un poc abans pertanyia a filosofia i lletres); fins a periodistes (també de lletres) com Jorge Alcalde; economistes –on estudien botànica o ecologia els economistes espanyols?– com Gabriel Calzada o fan cas de politòlegs –com si la carrera de ciències polítiques tinguera el més mínim rastre de ciència natural– com Bjorn Lomborg. Aquestes fonts mai no les hauria usades un periodista científic seriós, que recorreria només a llicenciats en Ciències del Mar, Física, Química, Biologia i altres ciències naturals. I això diferencia el bon periodisme de la informació porqueria. Espere que en un futur no diferencie el periodisme científic del mediambiental. ☺

Carlos Elías. Professor titular de Periodisme Científic. Universidad Carlos III de Madrid.